

ЕКУМЕНІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В РЕЛІГІЙНІЙ ФІЛОСОФІЇ В.С. СОЛОВЙОВА

Екуменізм як рух за об'єднання християн продовжує посилювати свій вплив в сучасному світі. Він поступово охоплює все ширші верстви віруючих, спрямовуючі їх зусилля на виконання заповіді Христа *«аби всі єдині були»* (Ін. 17,11). Зважаючи на вже тривалу історію екуменічного руху постає закономірне питання щодо дослідження витоків та праць ідеологів цього руху. Саме тому ми можемо спостерігати зростання уваги до філософської спадщини Володимира Сергійовича Соловйова. Останнім часом стало надзвичайно популярно розглядати його як батька російського екуменізму, а також як мученика екуменічного руху. Ці уявлення прийшли на зміну дискусіям про зраду Соловйовим своєї батьківщини та його перехід до католицизму. Проблема полягає в тому, що на зміну засудженню та критиці приходять величезне захоплення та звеличення, яке не завжди відповідає реальному стану справ. Майже відсутнє адекватне та неупереджене сприйняття як самого філософа так і його ідей. Постаті Володимира Соловйова присвятили свої праці: О. Лосев, М. Лосський, Є. Трубецької, М. Зернов, К. Мочульський, Є. Рашковський та ін.

Отже перед нами постає завдання дослідити життя та творчість філософа Е в контексті тієї релігійної дійсності, яка була характерна для Російської імперії другої половини ХІХ - початку ХХ ст. Також надзвичайно цікавим є проведення аналізу творчої спадщини та окремих вчинків Соловйова в контексті розгортання екуменічної співпраці та окреслення теоретичного підґрунтя єднання християн.

ХІХ століття займає важливе місце в історії екуменічного руху, адже саме Б цей час з'являються перші екуменічні об'єднання та оформлюються вихідні ідеї. Тому цілком зрозумілим стає захоплення ідеєю єдності християн з боку Володимира Соловйова. Як справжній християнин він не міг нормально сприймати напружені стосунки між католиками та православними, які вважали один одного не лише схизматиками (розкольниками), а ледве не еретиками. Проте аби досягнути необхідності єднання католиків з православними Соловйову також знадобився час на внутрішню трансформацію своєї свідомості.

В 1881 р. в статті "Про духовну владу в Росії" Соловйов піднімає питання про зцілення "великої народної хвороби" - тобто розколу, внаслідок якого російський народ духовно паралізовано. "Російська Церква вже майже три століття розділена. Мільйони віруючих, що раніше належали до неї, пішли до старообрядців. Розкол - шкідливий спадок, від якого вона (церковна влада) має відмовитись. Церква православна заснована на переданні, але на переданні істини, а не на переданні омани, що характерно для Церкви Римської. Якщо кожне передання святе, тоді вшануємо і папу Римського, який чітко наслідує передання Антихриста" [8, с 245-280]. Вивчення розколу Російської православної церкви призводить його до ідеї єднання східної та західної церков. Так у листі 1882 року до І. С. Аксаков він пише: "Розмірковуючи над шляхами зцілення нашого розколу, я переконався що початок хвороби знаходиться ще далі - в загальному послабленні земного організму церкви, через її розкол на дві частини, що ворогують одна з одною. Історією створена прірва між нашою та західною церквою. Проте ця прірва створена не Божими, а людськими руками. Божа воля лишилася незмінною: да будуть вони єдині. Тому ми маємо все зробити аби засипати цю прірву та з'єднати паству Христа" [8, с.39]. Водночас Соловйов розпочинає розробку ідеї теократичної держави. Він вважав, що єдність людства та його наближення до Бога може бути забезпечене лише всесвітньою теократією, в якій моральна влада належить Церкві, а політична - царю ("Історія та

майбутнє теократії"). З цією метою слід перебудувати відносин між Церквою та державою. Дослідження варіантів взаємодії Церкви та держави формує у нього не сприйняття візантійсько-московського православ'я. "Церква перестала бути живим "лом, вона поступово вмирає. Російська церква не потребує органічного зв'язку та тривалого спілкування з суспільством. Вона не має духовної свободи і є підкореною світській владі, яка робить церкву державною інституцією. Замість духовного авторитету у церкві панує бюрократія, яка санкціонує насилля у справах віри, коли людей, що відпали від пануючої церкви піддають тортурам, засланням та позбавленню громадянських прав. Таким чином національна російська церква позбавлена Духа істини та любові, а тому не може бути істинною церквою Божою [3, : 348]. Вивчення історії боротьби канонічного православ'я з ересями сприяє формуванню симпатій Соловйова до римо-католицької церкви, яка завжди виступала на боці канонів.

В середині 80-х рр. Соловйов знайомиться з католицьким єпископом Штроссмайером, на запрошення якого в 1886 році відвідує Загреб (Хорватія), де видає працю "Історія та майбутнє теократії". З аналізу листів Соловйова датованих вереснем 1886 року можна зробити висновок про налагодження досить близьких та теплих стосунків між філософом та католицьким єпископом. Відомо, що після цієї зустрічі Штроссмайер направив листа державному секретарю папи Лева XIII кардиналу Рамполле, в якому розповів про Володимира Соловйова. З'явилась можливість відвідання Соловйовим Ватикану та його зустрічі з вищим керівництвом католицької церкви, проте Соловйов обмежив свої стосунки з Ватиканом виключно одним листом до кардинала Рамполля. Цей лист був присвячений єднанню церков наведений на французькій мові в "Письмах", т. I, с. 183-190). В листі наголошується -а різниці між догматичним вченням семи соборів, яке не може підлягати критиці, та особистому богословському твердженні окремих теологів. Все догматичне багатство Заходу не протирічить Заходу. Постать папи, з одного боку трактується як загальнохристиянський церковний авторитет, який не посягає ні на владу імператора, ч на адміністрацію та звичаї Сходу, а з іншого - як. "латинський" володарь, що керує Своїми "латинськими" справами. Отримавши таке послання папа Лев XIII, очікував прибуття Соловйова до Ватикану як заблудшої вівці, що повернулась до свого стада. Проте Соловйов через свої внутрішні переживання відмовився їхати до Риму. Як згадував пізніше Є. М. Трубецкой, що він казав Соловйову: "їдь до Риму і повертайся з відти Лютером" [10, с. 448]. Окрім того Соловйов відчував, що його прибуття до Затикану може бути сприйняте як перехід до католицизму та розрив з православ'ям. Він зважав будь-яку унію не лише не потрібною, а й шкідливою для справи об'єднання християн. Перед своєю поїздкою до Загребу Соловйов звернувся з листом до архімандрита Антонія, в якому наголошував на своїй відданості християнській справі та заперечував можливість переходу до католицизму. Тут важливим є те, що більшість дослідників не звертають увагу на екуменічну позицію католицької церкви наприкінці XIX ст. Позиція Ватикану полягала в тому, що єдиним можливим варіантом єднання християн є їх повернення до лона католицької церкви, а тому метою будь-яких контактів з інославними є навернення їх до католицизму. Всі інші контакти, як то участь у спільних богослужіннях, організація комісій по розробці питання єднання християн були заборонені. В цей період зберігається максимальна напруга в середині самого католицизму, адже визнання догмату про непогрішимість папи у питаннях віри та його зверхність викликало утворення окремої течії в католицизмі - старокатоликів. Соловйов одному з листів до єпископа Штроссмайера прямо наголошує на тому, що визнання папи головою християн не повинно привести до латинізації східної церкви, яка має отримати повну автономію та зберегти свої традиції. Бачення Соловйовим ролі папи римського в світовому християнстві набагато випереджало свій час. адже реформи в католицькій церкві були реалізовані

лише II Ватиканським собором 1962-1965 рр. Саме тому будучи загалом ідеалістом, Володимир Соловйов враховував реалії свого часу і розумів, що його контакти з Ватиканом будуть однозначно потрактовані як перехід до католицизму. Соловйов був переконаний в тому, що головна роль в об'єднанні християнства та творенні світової християнської держави буде належати Росії. Процес творення світового єдиного християнства уявлявся ним як синтез православної традиції та догматики з католицької організацією церковної влади. І в цьому контексті папа римський мав бути номінальним авторитетом.

В 1887 році в Москві відбулась зустріч Володимира Соловйова з митрополитом Української греко-католицької церкви Андрієм Шептицьким. Шептицький на відміну від Соловйова вбачав месійну роль для єднання християн в греко-католицизмі, який є тим механізмом, що може забезпечити союз православ'я з Римом. Він визначав, що завдяки унії 1596 року рідна віра не лише збереглася, а по-новому утвердилась серед українського народу, сприяла його піднесенню до висот національної свідомості. Унія розумілася ним як церковне православ'я, що черпає силу в єдності з католицькою церквою та відвертає можливість перетворення церкви, як у Росії, в казенну установу [2, с. 118]. Проте Володимир Сергійович відмовлявся від будь-яких реальних дій на шляху єднання, продовжуючи наголошувати на тому, що містичний зв'язок завжди існує між церквами і це є достатнім аргументом їх єдності. Зустріч фактично закінчилась нічим. Соловйов виявився більш схильним до теоретизування, ніж до практичної роботи з втілення власних ідей. Він жодним чином не звернув увагу на ті контакти, які почала вибудовувати критикована ним казенна православна церква з старокатоликами та англіканами, або на месійну діяльність єпископа Порфірія Успенського (1804-1885) з приєднання Коптської та Ефіопської церков до Російської православної церкви. Соловйов не зробив жодної спроби встановити зв'язки з прогресивними колами в Російській православній церкві, а вів постійну боротьбу з державним контролем над церквою або з малоосвітченими та консервативно налаштованими священиками. Навіть контакти з архімандритом Антонієм (майбутнім головою Петербурзько-Роттердамської комісії, що вела переговори між старокатоликами та православними) завершуються листами кінця 1880-х років.

Володимир Соловйов був цілком переконаний, що вдосконалення людства може бути здійснене лише через побудову справедливої держави та вселенської церкви. Він вважав, що ідеалом справедливого суспільства має бути таке суспільство, в якому моральна влада належить церкві та її верховному представнику, сила - царю, а право живої поради - пророкам. Особливістю цього ладу має стати добровільне підпорядкування держави церкві. Видима церква є дійсною та об'єктивною формою Царства Божого, "живе тіло Божественного логоса, історично обумовленого в боголюбській особистості Ісуса Христа". "Сповідую соборне вселенське віровчення ми приймаємо істину, яка не залежить від людського розуму: визнаючи Божественний авторитет, ми підпорядковуємося такій суспільній формі, яка не підкоряється людському безладу; підкорення правді Бога робить нас -зближеними до джерела вічного життя. Християнська держава має проводити християнську політику, в основі якої буде твердження: "Полюби всі інші народи як свій". На думку Соловйова, християнська культура та вільна теократія мають бути створенні шляхом синтезу культури Сходу та Заходу. Першим кроком цього синтезу має стати єднання східної та західної церков. Східна церква є носієм багатого містичного досвіду, а західна церква витворила досконалу наднаціональну духовну владу, незалежну від держави. Тому майбутня теократія має ґрунтуватись на підпорядкуванні держави моральній владі церкви. Від народу Соловйов вимагає позбутись всякої обмеженості та досягти справжньої свободи. Цим вимогам найкраще відповідає національний характер російського народу, бо його ідеалом

завжди була ідея "Святої Русі". Ще реформи Петра I довели можливість поєднання східної та західної культур. Російський народ має схильність до самозречення, що має першочергове значення для визнання папи головою вселенської церкви. Проте релігійна ситуація в Російській імперії кінця XIX ст. принципово відрізнялась від мрій філософа. Тому філософ був змушений вступити в боротьбу з національного самовдоволення, вважаючи його типовим язичництвом. Це ми можемо побачити дослідивши начерк статті "Завдання християнської держави" написаний наприкінці 80-х років XIX ст. В цій статті Володимир Соловйов виступає з осудом політики Російської імперії, що ґрунтується на формулі "самодержавство - православ'я - народність". Він виступає категорично проти твердження про істинність православної віри перед католицькою чи греко-католицькою, закликаючи дотримуватись свободи віри. Соловйов вважав, що віротерпимість і релігійна свобода є для російського суспільства потребою настільки ж насущною, як і звільнення селян. Він порівнює своє громадське служіння з монастирським послухом: "Я останнім часом взяв на свою долю добровільний послух: вимітати друковане сміття та мотлох, яким наші лжеправославні лжепатріоти намагаються завалити в суспільній свідомості велике й насущне питання релігійної свободи" (Собр. соч., т. VI, с. 442).

Можливо саме ці важкі переживання та боротьба за право сповідувати православ'я обумовили те, що після зустрічі в 1889 році з Штроссмайером у Парижі, де видав французькою мовою працю "Росія та Вселенська Церква", Соловйов припиняє роботу над проблемою християнської єдності та звертає увагу на моральну проблематику.

В 1890-х роках Соловйов стає об'єктом критики з боку офіційних православних видань. Його критикують як зрадника інтересів батьківщини, як відступника від православ'я. Священники відмовляють йому в здійсненні сповіді та причастя. Деякі дослідники доводили, що Соловйов не був ні православним, ні католиком, ні протестантом, а виступав як всехристиянин. Вперше ця ідея була надрукована в "Русском слове", на шпальтах якого растрига Г.С.Петров оголосив Соловйова всехристиянином. В цьому контексті цікаві спогади Л.М.Лопатіна: "Соловйов був переконаний, що віросповідні перегородки не сягають небес, він думав, що врятуватись можна в будь-якій церкві, навіть в будь-якій релігії. Він казав про себе: "Мене вважають католиком, а між тим я більше протестант, ніж католик" [3, с.398]. За висловом сестри Соловйова М.Безобразової: "він став православно-католиком або вселенським християнином: втративши віру в швидке єднання церков, він об'єднав їх суб'єктивно у собі". В листі до Таверньє Соловйов писав: "Що для досягнення справжньої концентрації християнства треба бути проникнутим духом Христа настільки, аби мати можливість оцінювати чи відповідає ця справа співпраці з Христом. Моральність людини є остаточним критерієм". [8, с.421].

Розуміючи неможливість побудови теократичної держави в Російській імперії Соловйов відносить творення єдиної вселенської церкви до останніх часів історії людства. В "Трьох розмовах" останніми керівниками християн в очах Антихриста є старець Іоан, папа Петро II та професор Ернст Паулі, німецький теолог. Під цими образами, яскраво змальовані апостол Іоан Богослов, апостол Петро та апостол Павло, який символізує голову євангелічних протестантів. Саме за ініціативою професора Паулі зібраний Антихристом собор підтвержує відлучення папою Петром Антихриста та закликає християн рушити у пустелю, де чекати пришествя Христа. Паулі взагалі очолює християн, які зберегли вірність Христу, будучи місцеблюстителем (locum tenens) вбитих антихристовою магією Іоана та Петра до їх воскресіння. Після об'єднання цих трьох церков пасти овець стада Христового за взаємною згодою стає Петро [9, с.63]. З цього твору ми можемо зробити такі висновки: по-перше Соловйов добре розумів, що кожне з віросповідань християнство несе в собі істину Ісуса Христа; по-друге він був переконаний в необхідності їх

єднання як завдання всього історичного процесу; по-третє розуміючи складність процесу єднання християн він відносив його до останніх часів людської історії, коли прийде Антихрист. Також, на нашу думку, треба обережно підходити до симпатій Соловйова до протестантизму, бо в його роботах ми зустрічаємо лютеран, які в своєму догматичному та обрядовому розвитку є досить близькими до католиків та православних. Соловйов жодним чином не вийшов за межі тих екуменічних контактів, які в цей час здійснювала Російська православна церква у відношеннях з англіканами, лютеранами, старокатоликами. Також деякі дослідники звертають увагу на те, що головою об'єднаної церкви Соловйов залишає папу, але при цьому не звертають увагу, що папа у нього символізує безпосередньо апостола Петра, якому Христос передав ключі в раю. Тому на нашу думку тут немає жодної суперечності, якщо папа буде вести себе як апостол Петро. Проблема ж полягала в тому, що до 60-х рр. XX ст. Ватикан не міг піти на визнання рівності католицизму, православ'я та протестантизму (в тому вигляді який він мав у XVI-XVII ст.). Після зняття в 1964 році взаємних анафем папою Павлом VI та патріархом Афінагором I, а також підписання папою Іоаном-Павлом II та президентом Всесвітнього союзу лютеран єпископом Брауншвейгським Крістіаном Краузе "Спільної заяви з приводу вчення про прощення", в якій визнано спасіння за допомогою віри як про це казав Лютер. Отже, те, про що казав Соловйов фактично відбулось. Так ці три церкви існують окремо, але вони вже визнають свою рівність та прагнення до єдності. Це здавалося фантазією в часи, коли Соловйов писав свої "Три розмови". Відмова папи Іоана-Павла II від необхідності вживання "filioque", а також дискусії відносно непогрішимості папи руйнують останні аргументи критиків Соловйова про безглуздість його ідей єднання православних та католиків, про можливість визнання папи головою християн всього світу (в 2001 році про це заявив патріарх Константинопольський Варфоломей) [11, с.54]. Лосев звернув увагу на те, що відносячи створення вселенської церкви до кінця історії Соловйов спокійно сприймав цю єдність вже зараз, тобто вважав що православні, католики та протестанти вже є єдиними на рівні містичного спілкування. Критики Соловйова не могли погодитись на об'єднанням православних з протестантами, які є антицерковниками без обрядів та таїнств. Але якщо проаналізувати працю "Три розмови" можна зрозуміти, що протестантизмом в розумінні Соловйова може виступати лютеранство, яке безперечно є церковним явищем, а тому може бути інтегрованим в ідею вселенської церкви. Протестантизм цікавив Соловйова саме в контексті звільнення внутрішнього потенціалу кожного віруючого чого нема в православної церкви.

Соловйов помер у розквіті сил, лишивши свою філософську систему незавершеною, повною усіх можливих протиріч. Саме тому, він став центральною фігурою дискусій першої половини XX ст. серед російських філософів, кожен з яких прагнув відшукати сенс в усій творчій та науковій спадщині Соловйова.

Володимир Сергійович Соловйов може вважатись першим російським філософом, який зробив проблему єдності християн однією з центральних у своїй творчості. Він вважав, що воз'єднання католиків та православних має бути першочерговим та найважливішим завданням практичного християнства. Основою цього об'єднання має стати визнання католиками та православними своєї єдності із Христом та формування уявлення, що жодна окрема церква не може самостійно виконати заповіді Христа. Саме розуміння цієї неповноти призведе до встановлення поваги та братерської любові, що є запорукою християнізації світу. Моральна єдність церков завжди буде важити більше, ніж будь-яке формально-юридичне рішення. Відновлення єдності вселенської церкви має супроводжуватись захистом та підтримкою традицій католицизму та православ'я. Вселенська церква має забезпечити появу всесвітньої теократичної держави, яка буде проводити християнську політику. Після творення православно-католицького союзу можна буде розпочати екуменічну співпрацю з протестантами.

Екуменічні погляди Соловйова набагато випередили свій час. Можливо тому, він не брав активної участі в діяльності перших екуменічних об'єднань, що формувались в той час. Його зусилля були спрямовані на розробку теоретичного підґрунтя "діалогу любові", який розпочався в 60-х рр. ХХ ст. Тому зараз постає реальна необхідність перегляду своєї філософської спадщини Володимира Соловйова з метою її практичної реалізації.

Володимир Соловйов може бути розглянутим як борець за громадянські права, зокрема право на свободу совісті в Російській імперії. Вивчення житія філософа дозволяє краще зрозуміти колосальний розрив, що існував між невеликою частиною екуменічно налаштованого духовенства та основною масою консерваторів. Життя філософа змальовує результат того як суспільний супротив змушує дослідника відмовлятися та переглядати свої ідеали. Адже саме через супротив малоосвіченого та консервативного духовенства Соловйов відмовляється від ідеї Росії як всесвітньої теократії, що об'єднає православ'я та католицизм. Замість цього він висловлює думку, що єднання християн відбудеться вже в останні часи людської історії і провідну роль буде відігравати протестантизм.

Слабким місцем в системі поглядів на майбутнє вселенського християнства у Соловйова досі залишається проблема впорядкування внутрішнього устрою Російської православної церкви. Відсутня чітка програма реформ церковного життя, що має виправити підпорядкованість церкви державі. В цьому контексті слід звернути увагу на величезну спадщину українського православ'я, здобутки якого лишились поза увагою філософа. Також Соловйов не знайшов відповіді на питання щодо майбутнього греко-католицької церкви. Саме тому сучасне українське релігієзнавство повинно враховуючі екуменічні ідеї Володимира Соловйова розробити цілісну програму співпраці християнських конфесій в Україні, яка б синтезувала філософію Соловйова з сучасною релігійною дійсністю, а також спадщиною українського православ'я XVI-XVII ст.

Список джерел та літератури

1. Боровой В., Буевский А. Русская православная церковь и экуменическое движение // Православие и экуменизм. Документы и материалы, 1902-1998. - М.: Издат-во МФТИ, 1999. - С. 6-53.
2. Колодний А.М., Лобовик Б.С, Филипович Л.О. Релігія в духовному житті українського народу. - К.: Наукова думка, 1994. - 202 с.
3. Лосев А.Ф. Владимир Соловьев и его время. - М.: Молодая гвардия, 2000. - 614 с.
4. Лосский Н.О. История русской философии. - М.: Высш. шк., 1991. - 559 с.
5. Соловьев В.С. Догматическое развитие Церкви (в связи с вопросом единства Церквей). - СПб.: АО "Иван Федоров", 1994. - 84 с.
6. Соловйов В.С. Завдання християнської держави // Людина і світ. - 2000. - № 4. - С 2-8.
7. Соловьев В.С. О христианском единстве. - Брюссель.: "Жизнь с Богом", 1967. - 489 с.
8. Соловьев В.С. Собрание сочинений: в 12 т. - Брюссель: "Жизнь с Богом", 1966.
9. Соловьев В.С. Три разговора о войне, прогрессе и конце всемирной истории. - М.: Высш. шк., 1991. - 64 с.
- Ю.Трубецкой Е.Н. Мирозерцание В.С. Соловьева: в 2 т. - М.: Московский философский фонд: "Медиум", 1995. - 604 с.
11. Хомчук О.О. Церква поза церковною огорожею. - Чикаго, 2002. - 621 с.

Summary

In article is considered ecumenical problem in religious philosophy Vladimira Solovyova. The Author spares emphases to importance concepts Solovyova for development consideration of relations in Ukraine.